

Bernard Mandeville

Filosofische dissertatie over verrichtingen van dieren,

Waarvoor, met toestemming van de hoogste godheid, op gezag van de hoogst doorluchtige en scherpzinnige heer Burcherus de Volder,¹ Doctor in de medicijnen, filosofie, en alhier gewoon hoogleraar in de wiskunde aan de illustere academie van Leiden,

Ter openbare verdediging wordt aanvaard

Bernard de Mandeville, uit Rotterdam, op 23 maart.

Uur en plaats als gebruikelijk, voor de middag.

Bij Abraham Elzevier, academiedrukker, MDC LXXXIX.²

---

1 Over De Volder (1643-1709), zie Gerhard Wiesenfeldt, *Leerer Raum in Minervas Haus* (2002), blz. 54 e.v.

2 *Disputatio Philosophica de Brutorum Operationibus*, quam Annuente summo numine, sub Praesidio Clarissimi, Acutissimique Viri D. Burcheri de Volder, Medicinae & Philosophiae Doctoris, hujusque, ut & Matheseos in Illustri Academia Lugd. Batav. Professoris Ordinarii.

Publice defendendam assumit Bernardus de Mandeville, Rotter. Bat, Ad diem 23 Mart. Loco horisque solitis, ante meridiem. Lugduni Batavorum. Apud Abrahamum Elzevier, Academiae Typograph. m d c lxxxix. (1689).

De titel van deze disputatie is gelijk aan die van de disquisitie van Cornelius Hooimond (1668-1727), *Disquisitio Philosophica de brutorum operationibus* (6 juli 1689), onder Wolfert Senguerd. Hooimond werd dominee. De disputatie is gebaseerd op lesstof van de Leidse propedeuse door de faculteit Artes liberales.

Voor de geleerde en eerbiedwaardige heer Michael de Mandeville, de bekwaamste praktiserende arts bij de geneeskunde van Rotterdam, zijn altijd gekoesterde vader,

Alsmede

De hoogedelachtbare en rechtschape heer Bernard Verhaar, voortreffelijke en bezonnen raad van de stad Schoonhoven, zijn zeer geëerde grootvader,

En ook

De erudiete en beroemde wijsgeer Bucherus de Volder, doctor in de geneeskunde en filosofie, scherpzinnige en welbespraakte hoogleraar van deze faculteit en van de faculteit Wiskunde van de illustere universiteit van Leiden, zijn president alle eer bewijzend,

Verschijnt en biedt hun deze proposities aan
B. de Mandeville,
Auteur en respondent.

Niet de minste van de vele conclusies van de Ouden waaraan veel aandacht moet worden gegeven, is de mening die zij over de verrichtingen van dieren hadden. Want omdat zij zagen dat beesten prestaties verrichten die zodanig zijn, dat zelfs een mens met grote volharding ze niet tot stand kan brengen, dachten zij gerechtigd te zijn te concluderen dat beesten met iets als een denkvermogen waren begiftigd. Deze opvatting heeft onder de mensen in zo'n mate kracht gewonnen, dat we nu een bijna ontelbaar aantal boeken van zowel de oude als recente auteurs zien, die met zielen van dieren bezoedeld zijn. Daarom koos ik liever dit thema dan vele andere, toen ik naar een onderwerp zocht dat ik in het openbaar naar voren kon brengen.

II³

Bijna alle filosofen die over deze zaak hebben geschreven, hoeveel het er ook waren, verschillen in de naam die zij aan die eenheid geven die zij, naast het organische lichaam, aan dieren toekennen. Wegens dit feit en om op een ordelijke manier verder te gaan, heb ik besloten om eerst de algemene argumenten die naar voren worden gebracht door die mensen die het idee steunen dat levende dieren een waarnemings- en kenvermogen hebben, te onderzoeken, om daarna enkele van de voornaamste opvattingen van die filosofen uiteen te zetten en tenslotte mijn mening aan al deze zaken toe te voegen.

Er zijn in het algemeen twee hoofdargumenten waardoor mensen worden aangezet om aan dieren een denkvermogen toe te kennen. Het eerste hiervan wordt aan de activiteiten zelf van dieren ontleend. Dit doet een beroep op de dagelijkse ervaring als getuige alsmede op de vele verbazingwekkende verhalen om het bestaan van een ziel bij dieren te bewijzen. Maar onder de vele schepselen die zij als bewijs van deze dingen aanvoeren, nemen bijen de eerste plaats in. In feite kunnen zij zich niet voorstellen hoe de bijen, als zij geen denkvermogen zouden hebben, uit hun midden een koning en zijn dienaren, werkers, uitkijkposten, enzovoort kunnen kiezen en hoe zij hun achthoekige cellen zo meetkundig kunnen bouwen en deze op vaste tijdstippen met honing vullen, en tenslotte hoe zij vele andere, staatkundige en militaire dingen tot stand kunnen brengen.

Maar indien zonder vooroordeel onderzocht, bewijzen al deze dingen, geloof ik, niets minder dan het bestaan van hun ziel.⁴ Want in

---

3 Overeenkomstig Johannes Dolaeus, Epistola iii, in Waldschmidt (1644-1689) en Dolaeus (1651-1707), *Dissertationes epistolicae de rebus medicis et philosophicis* (1689), blz. 209-10.

4 Vgl. Antoine Le Grand (1629-1699), *Dissertatio de carentia sensus et cognitionis in brutis* (1675), blz. 2, 3. Le Grand noemt eerst bijen. Zie evt. de Engelse vertaling *A Dissertation of the want of Sense and Knowledge in Brutes*, in Antony Le Grand, *An entire Body of Philosophy* (1694), Bk iii, blz. 225 e.v. Naar deze dissertatie wordt verwezen in Le Grands *Historia naturae* (ed. 1680), blz. 373, waarvan de eerste editie (1673) voorkomt op de lijst van leerboeken voor de studie Natuurfilosofie in Leiden, vermeld door Gerhard Wiesenfeldt, *Leerer Raum in Minervas Haus* (2002), blz. 345. Cornelius Hooimond (1668-1727) gebruikt in zijn *Disquisitio Philosophica de brutorum operationibus* (6 juli 1689) hetzelfde voorbeeld. Voor de andere zienswijze, vgl. Vergilius,

feite zijn die woorden 'koning', 'dienaren', 'georganiseerde samenleving' en 'oorlogsvoering' louter ficties van mensen. Omdat zij zagen dat die insecten net zo optreden als bij de mensheid in het algemeen een koning, dienaren, enzovoort zich geroepen voelen te doen, gaven zij wegens die vergelijkbaarheid dergelijke namen aan deze diertjes. Deze namen zijn in feite niet geschikter voor bijen dan voor de houten stukken die in een schaakspel worden gebruikt. Zodoende bewijzen al deze dingen, verbazingwekkend als ze zijn, slechts dit: dat zij sommige bewegingen hebben die op die van ons lijken. Wat zou, vraag ik u, dus de conclusie van dit alles zijn: bijen treden op zoals wij, daarom nemen zij waar en denken zij als wij? Dit is helemaal geen conclusie.

Het andere argument dat zij te berde brengen, stelt aan ons de vraag wat, als dieren niet waarnemen, dan wel het doel is van die zintuiglijke organen die erg veel op die van onszelf lijken? Het antwoord is natuurlijk eenvoudig: omdat zij vergelijkbare diensten in hun organische lichaam verrichten. De ogen van de dieren ontvangen net zo beelden als die van ons. Vluchtige deeltjes gaan op dezelfde manier de neusgaten binnen, zij vlechten de uiterst kleine vezels en verrichten andere organische acties dan die in ons lichaam.⁵ Als zij dat gewaarwording willen noemen, is dat mij best, mits denken afwezig is. Niets is hier vereist, behalve het organische lichaam en beweging. Maar doordat lichamen van dieren zo vergelijkbaar met die van ons zijn, zullen zij misschien blijven vragen waarom zij dan geen ziel zoals die van ons hebben? Mijn antwoord is dat er voor mij geen enkel logisch verband lijkt te bestaan. Om duidelijk te maken wat voor soort vraag dit is, wil ik die mensen een ander voorbeeld voorleggen, dat er niet ongelijk aan is. Waarom praat een aap, die niet minder dan wij een tong, lippen, tanden en andere organen heeft die geschikt zijn om elementen van spraak te vormen, beslist niet op dezelfde wijze als wij doen, terwijl een papegaai, bij wie vele van deze organen ontbreken, desondanks soms duidelijk woorden uitspreekt?⁶ Dus deze argumenten kunnen niet onomstotelijk het bestaan van een denkvermogen bij dieren bewijzen.⁷ Maar ik zal zeker toegeven dat zij dit voor iemand die bij zijn vooroordelen blijft, wel waarschijnlijk maken.

III

Laten wij, nu we deze dingen hebben behandeld, bezien hoe verschillend filosofen de dierlijke ziel definiëren. *Plato*, *Pythagoras* en anderen, die geloven dat de ziel iets speciefs voor elk lichaam is en, zoals *Thales* zei, *alle dingen zijn vol van goden*⁸, schreven aan dieren en aan ons een vergelijkbare ziel toe. Ik moet bekennen dat ik denk dat dit iets is dat

---

Georgica, bk iv. 'Quidam esse apibus partem divinae mentis (...) dixere', 'Enkelen zeggen van de bijen dat ze een deel van de goddelijk geest zijn.' Geciteerd door Gerard de Vries (1648-1705), *Exercitatio de Operationibus Brutorum* (blz. 429) in *Exercitationes Rationales* (1685).

⁵ Vgl. Hippocrates, *De Morbo Sacro*.

⁶ Voorbeeld ontleend aan Le Grand.

⁷ Vgl. Antoine Le Grand, *Historia Naturae*, dl. 8, blz. 371.

⁸ 'Diis omnia plena esse'. Aristoteles, *De Anima*, bk i, hfst.v.

nauwelijks door apodictisch redeneren weerlegd kan worden. Want niemand zal ooit wiskundig bewijzen dat vogels, muil dieren, wilde beesten, vissen en insecten niet op dezelfde manier denken als wij. Wie, vraag ik u, zal aan iemand die het tegendeel beweert, bewijzen, dat een hond die klappen met een stok krijgt niet dezelfde pijn voelt als een mens zelf zou voelen als hij geslagen werd? Integendeel, dit is er zo verre om door louter redeneren bewezen te kunnen worden, dat wij op grond van de vergelijkbaarheid van de verschijnselen dan maar beter kunnen concluderen dat dieren een denkvermogen of een geest bezitten die vergelijkbaar is met die van de mensen. Als we inderdaad overwegen dat we van de rest van de levende schepselen worden onderscheiden door het hebben van een onsterfelijke ziel, zal het nu duidelijk zijn dat dieren ten minste niet dezelfde ziel als wij hebben. Maar wat voor een soort ziel aan hen zou kunnen worden toegeschreven, hoe deze ook eruit zou mogen zien, daarover volgt later meer.

De volgende die in beschouwing wordt genomen, is *Hobbes*, die, zoals *Plato*, aan ons en aan de dieren dezelfde denkvermogens toeschrijft. Maar hij verschilt hierin dat hij oordeelt dat ze lichamelijk zijn en zegt dat ze enkel worden *afgeleid uit de beweging en reactie van de verschillende delen*.⁹ Wie merkt niet hoe ongekend, absurd en goddeloos dit is? Het is ongekend omdat niemand voor hem deze mening had en absurd wat iedereen zal ontdekken die zijn geweten raadpleegt. Bestaat er enig verschil tussen het argumenteren met iemand die alle beginselen ontkent of met iemand die een tegenstander wil overtuigen dat een muur, die in werkelijkheid wit is, zwart is? Tenslotte is het goddeloos, omdat hij betwijfelt dat dit helemaal strijdig is met alle godsdienstige overtuigingen. Dus zullen we niet langer doorgaan met deze stelling, die niemand, zover als ik weet, vandaag de dag verdedigt.

Gassendi is de volgende die gelooft dat een of andere accumulatie van de fijnste deeltjes van het lichaam de ziel van dieren vormt en dat deze, zolang als ze leven, bij hen als een kleine vlam werkt.¹⁰ Maar omdat die deeltjes, hoe klein en beweeglijk ze in feite mogen zijn, lichamelijk blijven en wij geen mate van denkvermogen aan iets lichamelijks erkennen, concluderen we terecht dat deze definitie fout is of dat er niet uit volgt dat er bij dieren een denkvermogen is.¹¹

Tenslotte ga ik door naar de *peripatetici*, van wie verscheidene eigentijdse supporters de ziel van dieren als volgt definiëren. Zij zeggen: *'Er zit in de dieren een beginsel van leven, zintuiglijke gewaarwording en waar kenvermogen'*.¹² Het is passend deze definitie zorgvuldiger te bezien

---

9 *'Et ex solo motu, partiumque'* ut ait *'reactione oriri'*. Vgl. Thomas Hobbes (1588-1679), *Elementorum Philosophiae sectio prima De corpore* (1655), dl. iv, hfst. 25 *'De sensione et motu animali'*.

10 Pierre Gassendi, *Syntagma Philosophicum*, in *Opera Omnia* (1658), dl. ii, blz. 250-1.

11 Ook ontleend aan Le Grand.

12 *'Datur in brutis substantiale, vitæ, sensationis, ac vera cognitionis principium'*. Gerard de Vries (1648-1705), *Exercitatio de Operationibus Brutorum* (blz. 423) in *Exercitationes Rationales* (1685). De aristoteliaanse of peripatetische filosoof De Vries, die anticartesianer was, was betrokken bij de filosofenstrijd in Leiden. Zie Mandevilles

dan de overige, zowel omdat de voorstanders ervan in aanzien worden gehouden als omdat al degenen die vandaag tegenover ons staan haar gunstig gezind zijn.

IV

Opdat we hen kunnen begrijpen, moet eerst bekeken worden wat zij met *substantieel beginsel*¹³ bedoelen. Wij geven de naam substantie aan datgene wat uit zichzelf bestaat. Bij een begrip is geen begrip van iets anders betrokken. Zo heb ik het begrip denkvermogen. Hieraan is op zichzelf echter niet het begrip uitgebreidheid verbonden, en vice versa.¹⁴ Maar behalve deze twee, wordt er geen andere substantie toegelaten. Omdat niemand zich enig soort begrip kan voorstellen dat niet het begrip denkvermogen of uitgebreidheid inhoudt, of beide, is dit *substantiële beginsel* noodzakelijkerwijs de ziel (want denkvermogen kan niet aan het lichaam worden toegeschreven). Dit verschilt uiteraard op geen enkele manier van de mens, aangezien er op geen enkele manier een medium tussen de ziel en het lichaam wordt toegestaan. Wie zal zich er dus niet over verwonderen dat mensen die de ware God kennen, zulke absurde zienswijzen aanhouden? Er is geen reden waarom iemand moet zeggen dat de dierlijke ziel in feite leeft, voelt en kent maar niettemin een redeloze en sterfelijke substantie is. Want voorzover redelijkheid¹⁵ aangaat, denk ik niet dat deze, wanneer denkvermogen eenmaal is toegegeven, aan dieren kan worden ontzegd.

Sterker nog, als iemand de notie poneert dat dieren niet automatisch functioneren, d.w.z. dat zij hun daden niet enkel door de indeling van hun organen of de verscheidenheid van objecten tot stand brengen, maar dat zij denkvermogen en echt kenvermogen nodig hebben om die daad te verrichten, dan zal hij bij vele werken van dieren beslist niet minder redelijkheid ontdekken dan bij die van mensen. Voor dit doel beroep ik me op alle verhalen waaraan de *peripatetici* zich zo zorgvuldig hebben gewijd en waarmee zij de wondere activiteiten van dieren hebben bestudeerd. Zij allen, en dat zijn er velen, zullen als eenmaal denkvermogen aan dieren is toegekend, ook pleiten voor hun redelijkheid.

Zoals dit voorbeeld, dat door de tegenstanders zelf naar voren is gebracht om de ziel van dieren te bewijzen. *'Vergeet niet, zeggen zij, 'waarom een hond die iets gestolen heeft omdat hij honger heeft, heimelijk wegsliipt en zo bedeesd te werk gaat dat hij niemand groet die hem tegenkomt, maar terwijl hij vreesachtig zichzelf voor straffen hoedt, met zijn snuit naar beneden en opzij gekeerd, zijn weg gaat.'*¹⁶ Zie de

---

Verhandeling, blz. ????. De Vries, wiens colleges door cartesiaanse studenten werden verstoord, vertrok daarom naar Utrecht. Vgl. Gerhard Wiesenfeldt, *Leerer Raum in Minervas Haus* (2002), hfst. 2, in het bijzonder blz. 59.

13 *Principium substantiale*.

14 Anders dan Spinoza's opvatting over denken en uitgebreidheid. Vgl. Benedictus de Spinoza, *Ethica*, Opmerking bij Stelling xxi (vertaling Nico van Suchtelen, 1915), blz. 91.

15 In de zin van het hebben van een rede.

16 *Cur sc. Canis, cum famelicum furtim quid abstulit clam se surripit, & diffidenter adeo incedit, ut nemini occursanti gratuletur; sed meticulose sibi à panis cavens, rostro prono,*

hond die, hongerig, bedeesd, bang, behoedzaam is en tenslotte op zijn best het vermogen om te redeneren tentoonspreidt. Want wat anders zullen zij, vanwege het denkvermogen dat zij aan de hond hebben gegeven, bewijzen dan dat dit voor zichzelf als volgt redeneert, namelijk dat wanneer iemand het gestolen voorwerp ziet, hij hem dit misschien wil ontfutselen en hem wil slaan wegens de begane diefstal. Dus is het beter zijn snuit af te wenden en niemand enthousiast te begroeten, om te voorkomen dat hij de lekkernij zou moeten inleveren voor een wrede straf, wat alleen laat zien dat aan dieren geen denkvermogen zonder redelijkheid kan worden toegeschreven.

V

Rest mij nu nog te laten zien dat het *substantiële beginsel*, dat hier al vaak is aangehaald, niet kan worden begrepen als het niet onsterfelijk is, wat buitengewoon gemakkelijk zal zijn als we de volgende twee punten in overweging nemen. Ten eerste dat Gods eeuwige beschikkingen onveranderlijk zijn. Ten tweede dat de handeling van het scheppen van substantie bij God niet verschilt van de beschikking waardoor hij besluit haar te scheppen.¹⁷ Volgt uit dit ware idee dat we van de Gods eeuwigheid en onveranderlijkheid hebben niet dat scheppende substantie niet vernietigd zal worden?¹⁸

Iemand bewees dit onlangs op een elegante wijze in zijn disputatie over de onsterfelijkheid van de geest¹⁹ met deze woorden: *'Waarlijk, wat is duidelijker,'* zei hij, *'dan dat de beschikking waarbij God besluit dat hij de ziel zal scheppen – dat wil zeggen de macht waarmee God de ziel scheidt - in zoverre verschilt van de beschikking waarbij God besluit dat hij de geest zou willen vernietigen – dat wil zeggen de macht waarmee God de ziel zou vernietigen - als het bestaan van de geest verschilt van zijn niet-bestaan.'*²⁰

& averso suam pergit viam. Gerard de Vries (1648-1705), *Exercitatio de Operationibus Brutorum* (blz. 426) in *Exercitationes Rationales* (1685).

17 Vgl. Wolfert Senguerdus, *Philosophia Naturalis* (1685), blz. 153, die ditzelfde zegt ten aanzien van het idee van een vacuum: *'ac sileam corporum possibilem annihilationem, e qua vacuum necessario resultare debet, infinitae Dei potentiae maxime congruam esse'*. Dit boek komt ook voor op de lijst van leerboeken voor de studie Natuurfilosofie in Leiden, vermeld door Gerhard Wiesenfeldt, *Leerer Raum in Minervas Haus* (2002), blz. 345. Over dit boek en Senguerd, zie Wiesenfeldt, blz. 135 e.v.

18 Dezelfde strekking staat in de disquisitio van Hooimond, par. ix.

19 Disputatio de mentis immortalitate.

20 Quid etenim evidentius, quam decretum, quo Deus animam creaturam decernit, id est potentia qua Deus animam creat, differre eatenus à decreto, quo Deus se mentem destructurum decerneret, id est potentia, qua Deus animam destrueret, ac existentia et non existentia mentis. Mandeville citeert vermoedelijk uit Conrad Philipp Limmer, *Disputatio physica De mentis humanae immortalitate, seu perenni ejusdem duratione* (02-08-1689). De auteur en respondent was Johannes Christophorus Heinzius. Limmer (1658-1730), professor te Zerbst, was als student ingeschreven in Franeker (1678) en Leiden (1680). Zijn *Disputatio philosophica contra Atheos* (1681) was onder De Volder. Vgl. Gerhard Wiesenfeldt, *Leerer Raum in Minervas Haus* (2002), blz. 248-250 over de relatie tussen De Volder en Limmer; 427.

Maar waarom ben ik in een lang onderzoek tijd aan het verspillen? Diezelfde tegenstanders zijn stilzwijgend bezig onsterfelijkheid aan deze substantie toe te schrijven. Terwijl zij zichzelf zoet houden met de verrichtingen van dieren en onderzoeken of de heilige schrift aan dieren een ziel zou toekennen, spreken zij aldus: *'Opdat ik in deze dingen niet te langdradig mag zijn,'* d.w.z. in heilige dingen, *'laat ik de doeltreffendste teksten waarin kenvermogen aan dieren en een dood die vergelijkbaar is met mensen wordt toegeschreven, enz. maar achterwege.'*²¹ En opdat we niet denken dat zij zulke passages van de heilige schrift metaforisch accepteren, gaan ze onmiddellijk door om die mensen, die verklaren dat die passages op een overdrachtelijke wijze begrepen moeten worden, te veroordelen.

Nu vraag ik u allen of het mogelijk is een andere mening uit deze opmerkingen aan het licht te brengen dan dat zij beweren: hetzij dat de ziel van dieren, net als die van ons, onsterfelijk is, hetzij misschien dat zowel de zielen van mensen als dieren sterfelijk zijn? Ik denk echter dat zij geen van deze opvattingen ook maar bewijzen. Het is in beide gevallen beslist zeker dat er geen duidelijk onderscheid tussen mensen en dieren wordt gemaakt, aangezien wij hebben bewezen dat deze substantie, die zij voor een denkende substantie willen houden, ook noodzakelijkerwijs zowel redelijk als onsterfelijk is. Het ene leiden we uit onze eigen argumenten en voorbeelden af, het andere leiden we evenzeer uit onze eigen woorden als uit een waar idee van God af.

Welnu, hoe goed hun mening zich aan godsdienstige beginselen aanpast, laat ik aan het oordeelsvermogen over van al degenen die met een gezonde geest zijn begiftigd. Ik voeg er een ding aan toe, namelijk dat diegenen mij sterk verbazen die, terwijl ze zien dat volgelingen van *Descartes* weigeren dezelfde dood aan dieren als aan mensen toe te kennen, hen toch waarschuwen dat *zij niet door middel van dezelfde methode de woorden van de heilige schrift, die bewijzen dat de menselijke ziel een substantieel beginsel is en de dood overleeft, dienen te verzwakken.*²²

Op dit punt kan goed worden aangetoond hoe dicht zij de dieren in dit geval bij de mensen plaatsen, maar om van hen af te zijn antwoord ik kort: zij moeten zich er niet ongemakkelijk over voelen. De *cartesianen* houden in zoverre te veel van de menselijke geest, dat het hun uiterst onwijs voorkomt hun gezegende toestand met de beesten te delen. Voor mij resteert nu nog mijn eigen mening aan deze dingen over de verrichtingen van dieren toe te voegen.

---

21 *Praetero, ne prolixior sim in hisce, efficacissimus phraese, quibus brutis tribuitur cognitio, mors eadem cum hominibus, etc.* Gerard de Vries, 'Exercitatio de Operationibus Brutorum', in *Exercitationes Rationales* (1685), blz. 430.

22 Gerard de Vries, 'Exercitatio de Operationibus Brutorum', in *Exercitationes Rationales* (1685), blz. 430.

VI²³

Nadat ik vaak over dit onderwerp had gepeinsd, waarbij ik mij aan de ene kant de verrichtingen van dieren voorstelde en aan de andere kant de buitengewone automaten die door kunsten van werktuigbouw zijn gemaakt, was ik nooit in staat argumenten te vinden die op een apodictische manier bewezen dat dieren denken, of het tegendeel hiervan. Door mijn twijfel aarzelde ik lange tijd. Maar later, toen ik besepte dat ik aan dieren geen enkel denkvermogen of waarnemingsvermogen, dat niet zonder denkvermogen kan bestaan, kon toeschrijven, tenzij ik aan hen tegelijk een substantie toeschreef die in elk opzicht van het lichaam verschilt en dus elk onderscheid, en zeker het wezenlijkste tussen mensen en dieren, verwijderde, gaf ik, liever dan in deze consequenties verstrikt te raken, er de voorkeur aan dat *dieren niet met denkvermogen zijn begiftigd en al hun daden automatisch zijn*.

En nadat ik deze opvatting had overgenomen, merkte ik dat veel levensfuncties waarvan ik vroeger dacht dat ze door denkvermogen beheerst moeten worden, door mechanica verklaard konden worden. Dat er echter vele overblijven die ik niet uit hun gestel kan verklaren, beken ik vrijelijk. Maar dit levert voor mij geen beletsel op hen een ziel te ontzeggen, net zoals uiteraard iemand, hoewel hij er niet de oorzaak van weet waarom een uurwerk de tijd zo nauwkeurig aangeeft, toch wegens de kleine omvang ervan zal kunnen concluderen dat er geen mens in het uurwerk zit en dat er wel een oorzaak voor zijn beweging bestaat.²⁴ Hoewel ik dus niet de reden weet waarom dieren zulke daden verrichten, kan ik uiteraard wel gerechtvaardigd ontkennen dat een ziel de oorzaak van hun uitvoering is.²⁵

Het is even tegenstrijdig te poneren dat dieren denken en toch werkelijk van ons onderscheiden moeten zijn als voor te stellen dat er een mens in het uurwerk zit. Laten we er niet bang voor zijn hier terug te keren naar Gods almacht, waarop onze tegenstanders met zo grote moeite pochen dat zij die overal aan God toeschrijven. Dit is in deze context beter dan op contradicties tot een schikking te komen, vooral als we overwegen wat voor prachtige automaten er elke dag met heel weinig werktuigen worden geproduceerd en we deze vergelijken met die ontelbare botten, spieren, aderen, zenuwen en andere organen waarvan de lichamen van dieren zo overvloedig zijn voorzien. Ik zou meer aan deze dingen kunnen toevoegen, maar omdat ik geloof dat zij in een wederzijdse discussie behandeld kunnen worden

---

23 Overeenkomstig Johannes Dolaeus, Epistola iii, in Waldschmidt en Dolaeus, *Dissertationes epistolicae de rebus medicis et philosophicis* (1689), blz. 210-1.

24 Horologie (uurwerk), gebruikt door Dolaeus, is een bekende beeldspraak van Descartes, *Bedenkingen van de eerste wijsbegeerte* (1690), blz. 52.

25 Vgl. Antoine Le Grand, *Historia Naturae* (1780), blz. 374, waar hij zegt: 'It appears that all these things are not effected by *Ratiocination* or *Cognition*, but by the motion only of the *Spirits*, and the disposition of the other parts of the *Body*. In like manner as artificial *Fountains*, *Clocks*, and such like *Automata*, wrought by *Human Ingenuity*, which perform may things that cause wonder, and all by the orderly structure of the parts only.' (cf. *An entire Body of Philosophy* (1694), blz. 192).

eindig ik hier.

Stellingen

I

Twijfel is nuttig voor het onderzoeken van de waarheid.

II

Ik denk, daarom ben ik, is het beste beginsel.

III

God handelt niet onverschillig.

IV

Behalve denken en uitgebreidheid is geen substantie toegestaan.

V

Het is niet toelaatbaar aan dieren denkvermogen zonder redelijkheid toe te kennen.

VI

Het is op grond hiervan, omdat we echt van dieren onderscheiden zijn, het best te concluderen dat zij niet denken.

VII

Er bestaat geen lege ruimte.²⁶

VIII

Rust is even reëel als beweging.

---

²⁶ Aristoteles, *Opera Omnia* (1639), blz. 124: 'vacuum non datur'. Standpunt van De Volder, tegenover zowel Senguerd als De Vries. Zie Gerhard Wiesenfeldt, a.w., blz. 142-5.

